

“BORO & RAMIZI” & CO

Tranzicija na Kosovu u tri poslednje dekade donela je velike i dramtične promene u svim sferama života. Najradikalnije promene bile su one političke, koje su posle oštrog i ratnog konflikta sa Srbijom okončane intervencijom NATO Pakta 1999. godine i zatim, 2008. godine, proglašenjem nezavisnosti Kosova.

Radikalne promene desile su se i na planu ekonomskog i socijalnog sistema, koji su ionako za vreme socijalizma bili veoma nestabilni i urušeni, da bi nakon 1999. krenuli pravcem totalne privatizacije skoro svih resursa, uključujući tu i javna dobra i javno vlasništvo nad određenim objektima i prostorima, koji su samo u uslovima ideološkog i praktičnog trijumfa divljeg i neobuzdanog kapitalizma mogli biti otuđeni bez ikakvog uvažavanja opštih i neotuđivih duštvenih interesa. Jedan od segmenata života koji je najviše degradirao jeste kultura. Paradoksalno, iako su na čelu političke revolucije bili pripadnici kulturne elite Kosova (npr. Istorijski lider nezavisnosti Kosova dr Ibrahim Rugova bio je književnik, a iz kulturne sfere angažmana bili su i mnogi njegovi saradnici), nacionalistička i oslobodilačka ideologija koja je trijumfovala u borbi za nezavisnost, kapitulirala je gotovo u potpunosti u domenu odbrane, transformacije i napretka kosovske kulture.

Ovo otuđenje i degradacija kulture dogodilo se naročito u periodu punog međunarodnog protektorata nad Kosovom, 1999. - 2008. godine. U početku opravdavan motom da “kultura ne može biti prioritet u vremenu rekonstrukcije posledica rata i velikih razaranja”, kasnije su kulturne politike koje su vodili strani protektori i domaći političari, kao i predstavnici kulturnih i intelektualnih slojeva, potpuno zakazale u pronalaženju sredstava da se spreče ignorisanje i degradaciju kulture.

Fizički, u smisli rasprostranjenosti, investicija i društvene brige, kosovska kultura je danas ispod nivoa na kojem je bila u vreme autonomije iz ‘70 i ‘80 godina XX veka.

U našem projektu želimo da istražimo nekoliko najdrastičnijih primera degradacije i arbitrarnog i neopravdanog otuđenja kulturnih vrednosti i dobara. Ako je nakon rata 1999. prioritet zaista bila obnova Kosova, gde je bilo srušeno 120 hiljada kuća i drugih objekata, i bilo je razumljivo da su nedostajala sredstva da se investira u kulturu i njenu infrastrukturu, ne može se nipošto opravdati zašto su otuđeni ili ostavljeni van funkcije javni kulturni objekti koji su bili izgrađeni u vreme socijalizma. Na primeru tretmana ovih objekata želimo da pokažemo jednu drugačiju istoriju tranzicije na Kosovu, sa ciljem da se senzibilizira javnost o posledicama kulturne degradacije kao procesa koji je štetan i za ukupni razvoj Kosova.

Sa ovim projektom želimo da pokrenemo debatu u zajednici umetnika i drugih učesnika u ovom procesu (političara i državnih zvaničnika, donatora i pripadnika NVO) oko ovih značajnih javnih objekata koji su izloženi procesu privatizacije, uzurpacije i degradacije u vremenu kada sve više rastu zajednice umetnika i kada su kulturne i umetničke potrebe kosovskog društva u stalnom porastu.

Main case study 1 – Kompleks “Boro & Ramiz” Prishtina

Grandiozni objekat koji je nekada nazivan “Boro i Ramiz”, izgrađen u samom srcu Prištine, jedan je od najvažnijih objekata koji određuje identitet ovog grada. Izgrađen je krajem '70 godina kao multifunkcionalni kulturni, sportski i trgovački centar namenjen pre svega potrebama mladih ali i društvenim potrebama građana glavnog grada Kosova. Izgradnja je delimično finansirana iz fondova solidarnosti 6 jugoslovenskih republika i pokrajine Vojvodina, kao i tzv. samodoprinosom zaposlenih, koji su određeni procent svoje plate izdvajali za ovaj objekat.

Ovu građevinu čine odvojeni kompleksi za sportske aktivnosti (Velika i mala hala), Kulturni i omladinski centar kao trgovački deo. Ovaj kompleks dobio je ime po herojima iz Drugog svetskog rata, srbinu Bori Vukmiroviću i albancu Ramizu Sadiku, koji su zajedno streljani kao vođe partizanskog otpora fašističkoj okupaciji. Boro i Ramiz su bili glavni simboli bratstva i jedinstva koji su proklamovali jugoslovenski komunizam dok je bio na vlasti, skoro pola veka. Do početka '90 godina kompleks “Boro i Ramiz” imao je status javnog prostora za kulturne i sportske aktivnosti i bio je u službi građana Prištine. Za vreme '90 kada je Srbija ukinula autonomiju Kosova, ovaj je objekat menadžiran od strane srpskih političkih struktura i koristili su ga uglavnom srbi.

Nakon rata 1999 godine najvitalniji delovi kompleksa uzeti su na korišćenje od strane KFOR-a i UNMIK-a. Velika sportska hala je početkom 2000 godine na misteriozni način izgorela u požaru. Delimično je rekonstruisana (krov i fasada) iz sredstava tzv. Fonda Vlade Republike Kosovo u egzilu, koji je bio stvoren priložima (3 % od primanja) kosovskih emigranata u Zapadnoj Evropi i SAD. Ipak, glavni delovi kompleksa ostali su nefunkcionalni ili im je promenjena namena (velika sala koristi se kao garaža, kulturni centar je iznajmljen jednoj privatnoj školi).

U međuvremenu status ovog kompleksa ostao je nejasan. Najveći deo je pod režimom “divljeg kapitalizma”, koristi se za biznise i komercijalne aktivnosti. Ali, oko ovog kompleksa ima i drugih pravnih nesporazuma u vezi sa titularem vlasništva (pretendenti su Opština Priština, Vlada Kosova i Kosovska Agencija za privatizaciju). I deo koji je namenski ranije korišćen kao Centar za omladinske i kulturne aktivnosti sa salom za koncerte i konferencije i amfiteatrom, sada se koristi uglavnom za potrebe biznisa. Niti jedna vladina ili opštinska organizacija nema javno deklarisanu strategiju o budućnosti ovog velikog objekta koji bi mogao ispuniti mnoge kulturne potrebe glavnog grada Kosova. Priština danas nema niti jedan aktivni reprezentativni gradski kulturni centar, premda u najužem centru grada postoji neiskorišćeni ili uzurpirani objekat koji ima više od 10 hiljada kvadratnih metara!

Sa našim projektom želimo da istražimo i analiziramo ulogu i funkciju koju je nekada imao “Centar Boro i Ramiz” (kao i neki drugi slični objekti poznati kao “Domovi kulture” širom Kosova) prateći transformaciju koju su doživeli kroz vreme i različite režime, da bi se onda fokusirali i na ulogu i funkciju koju ima danas. Drugim rečima, hteli bismo osvetliti poziciju ovih kulturnih prostora u vremenu kada su uživale status “javnih prostora” i u vremenu kada je uveden kapitalizam (koji je doveo do nejasnoća i

nasilne promene vlasništva i izmena u njihovoj nameni i načinu korišćenja). Naš je cilj da iskoristimo projekat da se zajednici kulturnih radnika i javnosti ukaže na anomaliju koja postoji između postojećih kapaciteta koji su otuđeni, i velike potrebe za prostorima u kojima se mogu realizovati kulturne aktivnosti. Pomoću osveščivanja i lobiranja želimo da izvršimo pritisak na Vladu i ostale organe koji donose odluke da treba vratiti originalnu namenu ovim objektima (npr u slučaju “Boro i Ramiza”) ili da insistiramo na ponovnoj funkcionalizaciji postojećih prostora – objekata koji su sada nefunkcionalani (domovu kulture). U ovom periodu haosa i urbane degradacije koju je doživela Priština, verujemo da će naš projekt, između ostalog, stvoriti jednu platformu koja osnažuje ulogu zajednice kulturnih radnika i umetnika u odnosu na državu. Smatramo da ove zajednice, a i kritička javnost, treba da postanu partneri u procesima odlučivanja o kulturi.

Ostali mogući case studies

Osim “Boro i Ramiza” analiziraćemo i stanje u nekim drugim značajnim javnim kulturnim objektima, koji su trenutno van funkcije ili su potpuno otuđeni od njihove prvobitne namene.

Main case study 2 – Dodona Theater

“Teatar Dodona” je u ’90 godinama postao centar raznih kulturnih aktivnosti (pozorište, galerija, prostor u kojem je “ilegalno” radio Fakultet umetnosti Univerziteta u Prištini itd.) te je imao izuzetno važnu ulogu za kulturnu emancipaciju i negovanje specifične forme kulturne rezistencije protiv represije i nasilja srpskog režima. Posle rata ovaj je tetar mladih fizički rekonstruisan, ali je konceptualno degradiran. Radi se o specifičnom slučaju degradiranja i nedostatka uvažavanja za vrednosti iz vremena kulturne rezistencije i primeru za mediokritetski pristup stranih protektora i nove države u odnosu na kulturne institucije..

Case study 3 – Film City

Nekadašni kompleks objekata “Kosovo filma” koji je bio jedina filmska kuća za filmsku produkciju, od 1990. godine bio je pod upravom srpske prinudne administracije, a 1999. godine je uzurpiran i kontrolisan od strane KFOR-a, bez ikakve kompenzacije. Ovaj objekat koristi komanda KFOR-a, odnosno NATO-a, koji se na Kosovu smatra neprikosnovenom i nedodirljivom stranom organizacijom. Nikada nije ozbiljno postavljeno pitanje vraćanja i funkcionalizovanja ovog objekta, kao i neke vrste kompenzacije za kosovske kineaste koji su oštećeni uzurpacijom. “Kosovo film” koji je

bio vlasnik objekta jednostavno je likvidiran kao firma.

Case study 4 – Hotel Union

Bivši “Hotel Union” u centru Prištine, koji je odlukom UNMIK-a iz 2000. godine, kao zaštićeni objekat arhitektonske tradicije, bio dat na stalno korišćenje Kosovskoj nacionalnoj Galeriji, otuđen je odlukom Kosovske vlade i Kosovske agencije za privatizaciju i pre nekoliko godina prodat jednoj privatnoj kompaniji. Umesto da bude obnovljen, na leto 2009. godine ovaj objekat je najpre izgoreo u nerazjašnjenom požaru (po svemu sudeći namernom), a zatim je kompanija koja je navodno vršila rekonstrukciju srušila 2/3 originalnog objekta, tako da se sada vodi sudski postupak zbog uništavanja “objekta pod zaštitom države”.

Ovaj slučaj je zanimljiv i zato što je objekat “Uniona” po prvi put okupio značajnu kritičku masu umetnika i intelektualaca, koji su protestovali protiv uzurpacije, privatizacije i na koncu i rušenja ovog objekta. Iako protesti nisu dali neki opipljivi rezultat, ipak je ustanovljen određeni standar u odbrani opšteg kulturnog i javnog interesa, tako da uzurpatori i nasilnici nisu jednostavno odradili prljave poslove, već se i dalje razmatra pravna i faktička mogućnost potpune rekonstrukcije objekta, iako je prodat jednoj stranoj kompaniji (Beneton).

Case study 5 – Opera “Ibrahim Rugova”

Kosovska nova nomenklatura projektovala je Operu Ibrahim Rugova kao megalomanski objekat koji će koštati najmanje 20 miliona evra, što prevazilazi budžetske mogućnosti Ministarstva za Kulturu, sport i omladinu. Ovaj projekat je potpuni kontrast u odnosu na držanja kulture na prosjačkom štapu, pre spomenik gluposti i nekulture nego što će zadovoljiti objektivne potrebe kosovske kulture.

METODOLOGIJA REALIZACIJE PROJEKTA

Mi ćemo koristiti uglavnom metodologiju “Oralne Istorije” za analize i poređenja kako su ovi objekti izgrađeni i kako su nekada funkcionisali kao javni kulturni i sportski objekti izgrađeni u vreme socijalizma, i kako funkcionišu danas.

Biće intervjuisani glavni protagonisti (istorijski i aktualni) koji su bili uključeni u procese, kao i oni koji su sada uključeni, kao i umetnici i građani.

Takođe, iskoristićemo video kao metodu dokumentiranja ali i kao metod umetničke-javne

intervencije (video/dokumentarac, reportaže itd.).

Biće organizovane i tematske radionice, kampanje osveščivanja javnosti i druge forme lobiranja, advokature i promovisanja sa ciljem da se utiče na legislativnu i javno mnjenje.

Glavni fokus istraživanja, analize i intervencija biće:

1. Istraživanje bazičnih dokumenata o otuđenim objektima-prostorima:

u prošlosti - ko ih je izgradio, u čijem su vlasništvu bili, kako su menadžirani, kakav je bio oblik njihove društvene kontrole odnosno zaštite javnog interesa;

danas: ko se smatra vlasnikom, na čemu se zasniva aktuelno pravo na upravljanje, ko upravlja, na osnovu kojih dokumenata i ko realno profitira od njih;

- šta je i kako se odvija predmet spora između Opštine Priština i Vlade Kosova oko upravljanja Centrom Boro i Ramiz;
- istraživanje reagovanja građana i pravnih lica: šta su preduzeli oni koji pretenduju vlasništvo nad objektima, šta NVO ili grupe građana i pojedinci;
- zašto reakcije nisu bile uspešne; jesu li same reakcije bile slabe i manjkave, ili je presudna bila kontrola i moć uzurpatora. Ne treba možda uvek optuživati političke i trgovačke "mafije" nego videti šta su uradili legitimni vlasnici, ako ima takvih, i građani, da se zaštiti javni interes.

2. Istraživanje statusa umetničkih i kulturnih zajednica, kako su se oni "pomirili sa realnošću" i često prodavali opšte interese budzašto; nestanak ili rescepi u udruženjima stvaralaca koji su uticali na degradaciju, nedostatak solidarnosti, jedinstva i autoriteta kulturnih radnika u odnosu na politiku;

3. Istraživanje destruktivne uloge kosovskog ministarstva kulture i direktora u direkcijama za kulturu opština u razvijanju "kulturnih politika";

4. Slaba komunikacija između alternativnih umetničkih i kulturnih projekata i društva; često su alternativni projekti čitke prihvatili marginalni status u vlastitom društvu, zadovoljavajući se fondovima koje su dobijali sa strane: slučaj Exit-a kao i cele umetničke alternative koja je imala izvanredni uspeh van Kosova, a malo ili nimalo podrške na Kosovu;

5. Uloga i uticaj inostranih kulturnih eksperata na stvaranje konfuzije i negativne klime u kosovskoj kulturi.